

Η ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Φιλίππου Β' βασιλέως τῆς Μακεδονίας, εὐρίσκομεν δύο *Εὐρυδικας* ἐχούσας πρὸς αὐτὸν στενὴν σχέσιν· ἡ μία ἦτο ἡ μήτηρ του, ἡ δὲ ἄλλη ἦτο σύζυγός του ἢ ἀκριβέστερον μία τῶν ἑπτὰ συζύγων του, ἃς γνωρίζομεν.

Ἡ μήτηρ του Εὐρυδικὴ ἦτο θυγατριδῆ, ἦτοι ἐκ θυγατρὸς ἐγγονῆ τοῦ Ἀρριβαίου (Θουκ. 4, 79. 83. 124 ἐξ.) ἢ Ἀρραβαίου (Ἀριστ. 5, 1311 β. Στραβ. 7, 326) υἱοῦ τοῦ Βρομεροῦ (= βροντεροῦ) καὶ βασιλέως τῶν Λυγκηστῶν καὶ τῆς Λύγκου ἢ Πελαγονίας, ἦτοι τῆς περὶ τὴν σημερινὴν Φλώριναν καὶ τὸ Μοναστήριον χώρας, θυγάτηρ δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Ὀρεστῶν Σίρρα (Ἀριστοτ. ἔ. ἀ.) ἢ Ἴρρα (Στραβ. ἔ. ἀ.), ὅστις ἦτο πιθανῶς διάδοχος τοῦ Ἀντιόχου (Θουκ. 2, 80) βασιλέως τῆς Ὀρεστίδος ἦτοι τῆς περὶ τὴν Καστορίαν χώρας¹), εἶχε δὲ νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα ἐκείνην τοῦ γείτονος του βασιλέως Ἀρραβαίου, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τῆς Ὀρεστίδος δὲ κατήγετο καὶ ὁ στρατηγὸς Λεονάτος «κατὰ γένος προσήκων τῇ Φιλίππου μητρὶ» (Σουΐδ. ἐν λ.).

Ταύτης λοιπὸν καὶ τοῦ Ἴρρα θυγάτηρ ἦτο ἡ μήτηρ τοῦ Φιλίππου, σύζυγος δὲ τοῦ Ἀμύντου Γ' καὶ μάμμη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Περὶ τῆς Εὐρυδικῆς ταύτης ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν ἀναθηματικοῦ ἐπιγράμματος ἀδεσπότη, ὅπερ ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Ἡθ. 14 Α ἐξ.):

*Εὐρυδικὴ Ἴρρα πολιήτισι τόνδ' ἀνέθηκε
Μούσαις εὔιστον ψυχῇ ἐλοῦσα πόθον·
Γράμματα γάρ, μνημεῖα λόγων, μήτηρ γεγονυῖα
Παίδων ἠβώντων, ἐξεπόνησε μαθεῖν.*

Ἀντὶ τοῦ Ἴρρα πολιήτισι τὰ χειρόγραφα εἶχον Ἱεραπολιῆτις, ὅπερ ὀρθῶς διόρθωσεν ὁ Wilamowitz ἐν *Hermes* 1919, 71 ὡς ἀνωτέρω κεῖται.

1. Ἐν τῇ ἐμῇ Ἐπιτόμῳ Ἱστορίας τοῦ Φιλίππου (1935) σ. 5 καὶ ἐν «Τί εἶναι Κουτσόβλαχοι» (1939), σ. 49, ἐσχέτισα τὸν Ἴρραν καὶ τὴν Εὐρυδικὴν πρὸς τὴν Ἑλίμειαν κατὰ τὸν GEYER, *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II* σελ. 80 ἐξ.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς σπουδαῖα πράγματα. Ὅτι δηλ. ἡ Εὐρυδίκη, κόρη βασιλέως, εἶχεν ἀνατραφῆ χωρὶς νὰ διδαχθῆ γράμματα καὶ ὅτι τοιαύτη οὕσα ἐκρίθη ὅμως ἀξία νὰ νυμφευθῆ τὸν βασιλέα Ἀμύνταν (393/2 — 370/9)¹⁾, ὅστις ἐγέννησεν ἕξ αὐτῆς τέσσαρα τέκνα, Ἀλέξανδρον, Εὐρυνόην, Περδίκκαν καὶ Φίλιππον τὸν πατέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὅτε δὲ ἦσαν οἱ παῖδες ἔφηβοι, τότε ἡ Εὐρυδίκη κατελήφθη ὑπὸ φιλομαθοῦς πόθου καὶ ἐκοπίασε νὰ διδαχθῆ γράμματα, διὰ τῶν ὁποίων παραδίδονται εἰς τὴν μνήμην καὶ ἀπαθανατίζονται οἱ λόγοι. Διὰ ταῦτα ἀφιέρωσε τοῦτον ἔδω, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο τὸ ἐπίγραμμα. Τί ἀκριβῶς ἦτο τὸ ἀφιέρωμα καὶ πῶς ἐστήθη, οὔτε τὸ ἐπίγραμμα διδάσκει οὔτε ἄλλοθεν γνωρίζομεν. Ἴσως ἦτο τρίπους, ἴσως μᾶλλον ἦτο ἄλλο τι ἀνάθημα ἀρσενικοῦ ὀνόματος (« τόνδε »), σχέσιν δ' ἔχον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς Μούσας.

Ἡ ἀγραμματοσύνη τῆς βασιλόπαιδος Εὐρυδίκης, ἣτις κατέληξε νὰ γίνῃ βασίλισσα, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττη. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μακεδονίας εἰς τὰς δυτικὰς μάλιστα ὄρεινὰς ἡγεμονίας τῆς Λύγκου, τῆς Πελαγονίας, τῆς Ὀρεστίδος, τῆς Ἐλιμίας καὶ τῆς Ἐορδαίας, ἦτο καθυστερημένος σφόδρα μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦλάχιστον. Ἀπὸ Φιλίππου ὅμως ἡ κατάσταση μετεβλήθη· διότι, καθὼς λέγει ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τοῦ πατρὸς του (Ἀρριαν. ἀνάβ. 7, 92), οὗτος « παραλαβὼν ὑμᾶς (τοὺς Μακεδόνας) πλανήτας καὶ ἀπόρους, ἐν διφθέραις τοὺς πολλοὺς νέμοντας ἀνὰ τὰ ὄρη πρόβατα ὀλίγα καὶ ὑπὲρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τῆς ὁμόροις Θραξίν, χλαμύδας μὲν ὑμῖν ἀντὶ τῶν διφθερῶν φορεῖν ἔδωκεν, κατήγαγε δὲ ἐκ τῶν ὄρων εἰς τὰ πεδία, ἀξιομάχους καταστήσας τοῖς προσχώροις τῶν βαρβάρων, ὡς μὴ χωρίων ἔτι ὀχυρότητι πιστεύοντας μᾶλλον ἢ τῇ οἰκείᾳ ἀρετῇ σφύζεσθαι, πόλεων τε οἰκήτορας ἀπέφηνε καὶ νόμοις καὶ ἔθεσι χρηστοῖς ἐκόσμησεν » κ.λ.π.

Τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ἀρριανοῦ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου ἀναπτύσσων ἐγὼ ἐν Classical studies presented to Ed. Capps Princeton, 1936, σ. 201 ἔξ. λέγω, ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι « ἐξαίρουσι τὴν ρηθεῖσαν πολιτικὴν τοῦ ἀνδρὸς πρῶτον μὲν διὰ τὰ πολεμικὰ ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες ἐγένοντο ἀξιόμαχοι πρὸς τοὺς βαρβάρους γείτονας, δεύτερον δὲ διὰ τὰ ἐκπολιτιστικὰ ἀγαθὰ, ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες, γενόμενοι κάτοικοι πόλεων, ἐγνώρισαν ἀστικὸν βίον καὶ σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα

1. Περὶ τῆς διαρκείας τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντου τούτου, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ περὶ τῶν συναφῶν πρὸς τὴν ἀνάληψιν τοῦ θρόνου γεγονότων συμφωνῶ μετὰ τοῦ GEBER ἔ. ἄ. σελ. 105 ἔξ. Πρβλ. BÉLOCH, Griech. Gesch. III 2 σελ. 57 ἔξ. 65 ἔξ. ὁσάκις δὲν ἐκθέτω ἰδίαν γνώμην. Ἀποσιωπῶ δὲ τὰς περὶ τοῦ θρόνου ἐριδας καὶ τὴν πιθανὴν μεσοβασιλείαν τοῦ Ἀργείου, ἐπειδὴ ἀποβλέπω μόνον εἰς τὴν ὅλην ἔκτασιν τοῦ βίου τοῦ Ἀμύντου.

καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀλλήλων, ἐν ᾧ πρότερον εἶχον συνηθείας ὄχι χρηστάς, ἀλλ' ἀναμιμνησκούσας τὰς ἀναλόγους συνηθείας τῶν Θρακῶν, οἵτινες ὑπελάμβανον (Ἡρόδ. 5,6· Kazarow, Beitr. zur Kulturgesch. der alten Thraker 1916, 16 ἐξ.) « ἀργὸν εἶναι κάλλιστον, γῆς δὲ ἐργάτην ἀτιμώτατον· τὸ ζῆν ἀπὸ πολέμων καὶ ληιστύος κάλλιστον », ὡς καὶ τοὺς τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος χρόνους, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες (Θουκ. 1, 2) « νεμόμενοι τὰ αὐτῶν ἕκαστοι ὅσον ἀποζῆν καὶ περιοσίαν χρημάτων οὐκ ἔχοντες οὐδὲ γῆν φυτεύοντες, ἄδηλον ὄν ὁπότε τις ἐπελθὼν καὶ ἀτειχίστων ἅμα ὄντων ἄλλος ἀφαιρήσεται, τῆς τε καθ' ἡμέραν ἀναγκαίου τροφῆς πανταχοῦ ἂν ἠγούμενοι επικρατεῖν, οὐ χαλεπῶς ἀπανίσταντο (Ἄρο. πλανήτας) καὶ δι' αὐτὸ οὐτε μεγέθει πόλεων ἰσχυρον οὐτε τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ ». Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολιτισμὸς ἐν τῇ μεσογαίᾳ Μακεδονίᾳ θὰ ἦτο καθυστερημένος ἐπὶ Φιλίππου, ὅσον περίπου τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν πενήκοντα περίπου ἔτη πρότερον (Θουκ. 1,5), πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὡς ἐκεῖνοι, εἰς παλαιότερον δὲ χρόνον καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες (Θουκ. 1,6), οὕτω μέχρι τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ Μακεδόνες θὰ ἐσιδηροφόρουν (πρβλ, Beloch, GG² III, 1 469) « διὰ τὰς ἀφράκτους τε οἰκῆσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους καὶ ξυνήθη τὴν δίαιταν μεθ' ὁπλων ἐποιήσαντο ὥσπερ οἱ βάρβαροι », ὅτε « τὰ ἔθνη καὶ οἱ νόμοι » των δὲν ἦσαν « χρηστοί ».

Ἡ μεταβολή, ἣν ἐπήνεγκεν ὁ Φίλιππος εἰς τὸν βίον τῶν Μακεδόνων, ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἀμφιέσεως· ἂν δὲ ἡμεῖς σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ σταθμίσωμεν προσηκόντως τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου καὶ ἐκλαμβάνομεν τοὺς περὶ αὐτοῦ λόγους τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἠστορικὴν λεπτομέρειαν, ὑπενθυμίζω πάλιν τὸν Θουκ. I, 6, ³, ὅστις δὲν ἀπηξίωσε νὰ μνημονεύσῃ, ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἡὸ τοῦ πολιτισμοῦ, παύσαντες νὰ σιδηροφορῶσι, μετέβαλον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν φοροῦντες ἔκτοτε « χιτῶνας λινοῦς » καὶ κοσμούμενοι πολλαχῶς· [καὶ τώρα δὲ ἡ εἴσοδος ἐκάστου τμήματος τοῦ ἔθνους ἡμῶν εἰς τὸν προηγμένον παγκόσμιον πολιτισμὸν συνδυάζεται καὶ πρὸς ἀλλαγὴν τῆς ἐνδυμασίας αὐτοῦ. Αἱ παλαιαὶ στολαὶ καταγοῦνται καὶ ἐμφανίζονται μόνον εἰς τὰς ἀρχαῖζούσας παραστάσεις τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου μετὰ τῶν μυκηναϊκῶν, τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ τῶν βυζαντινῶν στολῶν].

Ὡστε τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου εἶχε βαθεῖαν ἐκπολιτιστικὴν σημασίαν καὶ ἐξησφάλισε γεωργικωτέραν τὴν ἐξέλιξιν τῶν μέχρι τότε μᾶλλον ποιμενικῶν ἀνθρώπων, ἠμπέδωσε τὸν ἀστικὸν βίον τὸν εὐνοοῦντα τὰς τέχνας καὶ τὸν ἀμοιβαῖον σεβασμὸν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ· ἂν δὲ δὲν ἐπῆρχετο τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον διασπορὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἵνα γίνῃ στήριγμα τῶν ἐκεῖ Μακεδονικῶν δυναστειῶν, πιστεύω, ὅτι ἡ χώρα αὕτη ὡς χωρευτήριον ἠθῶν καὶ ἠροπῶν χειρσαίου καὶ συνεχοῦς λαοῦ θὰ ἀνέπτυσε πο-

λιτισμόν, οἷον ἐφραντάζετο ὁ Erneste Rénan διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον τῆς, ὅταν εἰς τὸ βιβλίον του Ἀπόστολος Παῦλος (ἑλλ. μετάφρ. Γ. Βουτσινᾶ) τόμ. Α΄ κεφ. 6 σελ. 157 ἐξ. λέγη ἐν ἄλλοις: « ἡ Μακεδονία θὰ ὁμοιάσῃ μίαν ἡμέραν μὲ τὴν Ἑλβετίαν ἢ τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν ». Νομίζω δέ, ὅτι τοιαύτην τινὰ σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπαινῶν αὐτὸν καὶ καυχώμενος, ὡς ἐκαυχῶντο οἱ Ἀθηναῖοι, διότι πρῶτοι καλλιεργήσαντες τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ διδάξαντες τὴν γεωργίαν ἐγένοντο αἵτιοι νὰ μὴ ζῶσι « θηριωδῶς » οἱ ἄνθρωποι (Ἰσοκρ. Πανηγυρ. 28 Bull. de corresp. Hellen. XXIV. 1900, 96. [Nilsson, Rev. de l'hist. et de philosophie religieuse, Strasburg, σ. 134, 136. Annuaire de l'Inst. de philol. et d'hist. IV 1936, 368]), ἀλλὰ νὰ ἀναπτύξωσιν ἐδραῖον βίον θεραπεύοντα τὰς τέχνας καὶ γεννῶντα τὸν πολιτισμόν.

Τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐκπολιτιστικῶν καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ πατρὸς του ἠδύνατο νὰ κάμῃ ὁ Ἀλέξανδρος, διότι ἀναμφιβόλως θὰ εἶχε γνωρίσει τὸν Θουκυδίδην. Ἐπειδὴ ὅμως εἰκοσαετῆς ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ κατελήφθη ὑπὸ βαρυτάτων καθηκόντων, εἶναι πιθανόν, ὅτι τὴν γνῶσιν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐχρῶσται εἰς τὸν σοφὸν Ἀριστοτέλην, διδάσκαλόν του ἀπὸ τοῦ 342-335 [ἢ μᾶλλον ἐπὶ 3 περίπου ἔτη Wilcken, Alexander der Grosse 48, 51]. Θὰ ἦτο ὅμως ἄπορον, ἂν μόνον δάνειον σοφίαν μετέδιδεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τοιοῦτος διδάσκαλος: διὰ τοῦτο ὑπομιμνήσκομεν, ὅτι οὗτος γινώσκει, ὅτι οἱ « ἀργότατοι » ἄνθρωποι ἦτοι οἱ μὴ καλλιεργοῦντες τὰς τέχνας καὶ ὑπολειπόμενοι ἐν τῷ πολιτισμῷ εἶναι οἱ νομάδες καὶ ὅτι οἱ βίοι τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων εἶναι ἀνάμεικτοι, (Ἀριστοτ. Πολιτ. I 1256 α 30 ἐξ. 1256 β 1 ἐξ. πρβλ. 1261 α 22), δικαιοτάτη δὲ εἶναι ἡ γεωργία καὶ « βέλτιστος ὁ δῆμος ὁ γεωργικὸς » (1318 β ἐξ. 1343 α 27), οἱ δὲ πόλεμοι πρέπει νὰ γίνωνται πρὸς τὰ θηρία καὶ τοὺς βαρβάρους (125 β πρβλ. Ἰσοκρ. Παναθην. 163).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ὁμῆλιξ σχεδὸν ὦν τοῦ Φιλίππου συναντρούφη καὶ συνανεστράφη μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ αὐτῆ τῆς Πέλλης (Ἀθῆν. XI, 119, Wilcken ἔ. ἀ. 26), ἀφ' οὗ ὁ πατήρ του Νικόμαχος ἦτο ἰατρὸς τοῦ Ἀμύντου ἦτοι τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου, ἔπεται, ὅτι ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκε καλῶς τὴν σοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ θὰ παρηκολούθει τὰ ὄριμα διδάγματα αὐτοῦ, ὅτε τιμῆς ἕνεκα καὶ φιλίας εἶχε μετακαλέσει αὐτὸν ὡς διδάσκαλον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥστε ἦτο μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους οὐχ ἦττον ἢ ὁ Ἀλέξανδρος.

Ἄλλ' ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἔκρινε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς του, ἦτο ἥδη βασιλεὺς τῆς Περσίας καὶ ἐγνώριζε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τοῦ Περσικοῦ κράτους, ὅπερ ἠνύθει τὰς κατὰ τοῦ νομαδισμοῦ στρεφόμενας ἀσχολίας καὶ τὰς φυτείας τὰς παρακολουθούσας τὸν ἐδραῖον βίον καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ πολιτισμόν. Τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἦτο

γνωστὸν ἤδη πρότερον καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἢ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δαρείου (494 π. Χ.) τοῦ υἱοῦ του Ὑστάσπου πρὸς τὸν Γαδάταν (BCH, 1889, 529 ἔξ. Dittenberger Sylloge³, 22) καὶ ἐπεδοκιμάζετο ὑπὸ τοῦ Σωκράτους κατὰ τὸν Ξενοφῶντα Οἶκον. IV, 4,8,21 ἔξ. V. I ἔξ. 17 («καλῶς δὲ κἀκεῖνος εἶπεν, ὃς ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι»)· πρβλ. Κύρ. Παιδ. 5,4,24. Τοιαῦτα δὲ διδάγματα δὲν ἦσαν ἄγνωστα οὔτε εἰς τὸν Ἀριστοτέλην οὔτε εἰς τὸν Φίλιππον οὔτε ἐπομένως εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Διεσώθη δ' εἰς ἡμᾶς ἡ μαρτυρία, καθ' ἣν καὶ οἱ Μακεδόνες κατεφύτευσάν ποτε τοῦλάχιστον τὴν ἀμπελον ἐν Σουσιδί καὶ Βαβυλῶνι (Στράβ. 15,731), ὡς εἶχον πράξει καὶ οἱ Πέρσαι ἐν Δαμασκῶ (Ἀθῆν. 1,28 d [πρβλ. καὶ Wilcken ἔ. ἀ. 50 ἔξ. Ἐπιστημολόγος 1932 σ. 72]).

Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν τῆς πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ τῆς βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Εὐρυδίκης· διότι ἡ ἀγραμματοσύνη τῆς πραγματικῆς ταύτης δεικνύει, ὅτι ὄχι μόνον ἐν ταῖς ἡγεμονίαις τῆς ἄνω Μακεδονίας, στερουμέναις πόλεων καὶ κατὰ μικρὰς κώμας ὤκισμέναις ἐν λυπρᾷ καὶ ἀγόνῳ χώρῳ (ὄρα Κεραμοπούλλου Ἀρχ. Ἐφημ. 1932, 104 ἔξ. Ἑλληνικά 7, σ. 53 καί: Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι σελ. 56_ο, 106_ι), ἐδέσποζεν ἀμάθεια εἰς τε τὰς κατωτέρας τοῦ πλήθους τάξεις καὶ τὰς ἀνωτέρας μέχρι καὶ τοῦ ἡγεμονεύοντος οἴκου, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ Πέλλῃ ἡ κατάστασις δὲν ἦτο πολὺ καλυτέρα, ἀφ' οὗ οὐδαμῶς ἐκωλύθη ὁ Ἀμύντας εἶτε ὡς βασιλόπαις εἶτε μᾶλλον ὡς βασιλεὺς ἤδη νὰ λάβῃ ὡς δευτέραν σύζυγόν του (πρώτη ἦτο ἡ Γυγαία Iustin. VII, 4 ἔξ.) τὴν ἀγράμματον Εὐρυδίκην καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὴν εἰς βασιλίσσαν τῆς ὅλης Μακεδονίας. Ὁ Ἀμύντας ἐκ τῆς πρώτης του συζύγου εἶχε γεννήσει τρεῖς υἱούς, Ἀρχέλαον, Ἀριδαῖον, Μενέλαον, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς Εὐρυδίκης, τοὺς ὀνομασθέντας ἀνωτέρω τρεῖς υἱούς καὶ μίαν θυγατέρα. (Justin. ἔ. ἀ. Beloch ἔ. ἀ. 67).

Ἄν θελήσωμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν ἐν τινι μέτρῳ τὴν εἰκόνα τῆς αὐτῆς τοῦ Ἀμύντου καὶ τῆς Εὐρυδίκης, πρέπει νὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Περδίκκας¹) καὶ μάλιστα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος (413-399 π. Χ.) εἶχον προῖμως ἐλκυσθῆ ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἄνδρας σοφοὺς καλέσαντες μάλιστα αὐτοὺς εἰς τὴν Μακεδονικὴν αὐλήν· οὕτω ὁ μὲν Περδίκκας ἐκάλεσε τὸν διθυραμβοποιὸν Μελανιππίδην καὶ τὸν μέγαν ἱατρὸν Ἴπποκράτην, ὁ δὲ Ἀρχέλαος προβάς περαιτέρω ἐθέσπισεν ἀγῶνας γυμνικοὺς καὶ μουσικοὺς ἐν Δίῳ πρὸς τιμὴν τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Διὸς, ἐκάλεσε δὲ εἰς τὴν Πέλλαν ἄλλους τε καὶ τὸν περιφημον Μιλήσιον μουσικὸν Τιμόθεον, τὸν Σάμιον ἐπικὸν Χοιρίλον, τὸν Ἀθη-

1. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ σύγχρονος αὐτῷ βασιλεὺς τῆς Ἡπειροῦ Θαρύπας. Iustin. Πλούτ. Πύργ. 1. Beloch G. G. III, I σ. 23-24.

ναῖον τραγικὸν Ἀγάθωνα, τὸν γέροντα ἤδη Εὐριπίδην, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἐτελεύτησε τότε ἐν Μακεδονίᾳ, συνθέσας τραγωδίαν ἐπώνυμον τοῦ Ἀρχελάου καὶ τὰς Βάκχας, αἵτινες, ὑμνοῦσαι τὰ κάλλη τῆς Μακεδονίας, ἦσαν προωρισμένοι πιθανῶς διὰ τὸ θέατρον τῆς Πέλλης ἢ τοῦ Δίου. Ὁ Ζεῦξις ἐκόσμησε τὰ ἀνάκτορα τῆς Πέλλης, ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος Εὐφραῖος εἶχε μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ αὐτῇ, ἢ φήμη ἔφερε τὴν Μακεδονικὴν αὐτὴν ὡς εὔνουν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά, ἀριστοκρατικῶν δ' οἴκων γόνου ἐμφανίζονται συγγραφεῖς ὡς ὁ Ἀντίπατρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰολάου, στρατηγός, καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς τοῦ Λάγου, στρατηγὸς ὡσαύτως (πρβλ. Beloch III, I 23 ἐξ. 470 ἐξ. Geyer ἔ. ἀ. 76, 97, 138 ἐξ.).

Ὁ Ἀμύντας Γ', ὁ υἱὸς τοῦ Ἐρριδαίου ἢ Ἀρριδαίου (Dittenberger Sylloge inscript.³ 135, 157 Geyer ἔ. ἀ. 111), ὁ σύζυγος τῆς Εὐρυδίκης θὰ εἶχε γεννήσει τὸν πρῶτον ἐκ τῆς Γυγαίας υἱὸν Ἀρχελάου ζῶντος τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου καὶ πρὸς τιμὴν τούτου θὰ εἶχεν ὀνομάσει αὐτὸν ὁμώνυμον, ἐπομένως ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ φιλόμουσα καὶ προοδευτικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ ἔργα καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπέστη ἐπίδρασιν ἐξ αὐτῶν. Νυμφευθεὶς εἰς πρῶτον γάμον τὴν Γυγαίαν καταγομένην ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας, ὡς δεικνύει τὸ ὄνομά της (Beloch III, II 62, 66), πῶς ἀπέπεμψεν αὐτήν, ὅτε ἀνήλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῷ 393/2, καὶ ἐνυμφεῦθη τὴν ἀγράμματον Εὐρυδίκην ἐξ Ὀρεστίδος;

Νομίζω ὅτι πολιτικοὶ λόγοι συνετέλεσαν, ὥστε νὰ γίνῃ ὁ γάμος οὗτος. Ἡ κεντρικὴ Μακεδονικὴ δυναστεία πολλάκις ἔνεκα τοιαύτης αἰτίας συνεδέθη δι' ἀγχιστείας πρὸς τοὺς ἡγεμονεύοντας οἴκους τῆς Ἄνω Μακεδονίας ἢ καὶ τῆς Θράκης. Ἐχομεν μάλιστα παραπλήσιον παράδειγμα τὸ τῆς Γυγαίας θυγατρὸς τοῦ Ἀμύντα τοῦ Α', βασιλεύσαντος περὶ τὸ 500 π. Χ., καὶ ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' τοῦ Φιλέλληνος, ἣτις ὑπανδρεύθη τὸν Πέρσην Βουβάρην (Ἡρόδ. 5, 21. 8, 136. Justin. 7, 3). Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' Στρατονίκη ὑπανδρεύθη τὸν Θρᾶκα Σεύθην (Θουκ. 2, 101), ὁ δ' Ἀρχελάος (Ἀριστοτ. πολιτ. 1311β) « τῶν θυγατέρων . . . τὴν μὲν προτέραν, κατεχόμενος ὑπὸ πολέμου πρὸς Ἴρραν καὶ Ἀρράβαιον ἔδωκε τῷ βασιλεῖ τῷ τῆς Ἐλιμείας » (= Κοζάνη-Γρεβενά). Ἐχων τὴν Ἐλιμείαν σύμμαχον ἠδύνατο νὰ ἀντεπεξέλθῃ πρὸς Ἴρραν καὶ Ἀρράβαιον ἥτοι πρὸς τὰς ἄλλας δύο ἰσχυρὰς τῆς Ἄνω Μακεδονίας ἡγεμονίας, τὴν τῆς Ὀρεστίδος καὶ τὴν τῆς Λύγκου ἢ Πελαγονίας. Εἰς πάσας ταύτας τὰς περιπτώσεις ὁ γάμος εἶχεν αἰτίαν πολιτικὴν. Διὰ τοιαύτην αἰτίαν λοιπὸν νομίζω, ὅτι καὶ ὁ Ἀμύντας ἀπέπεμψε τὴν πρώτην σύζυγόν του Γυγαίαν, καίπερ ἀνήκουσαν εἰς τὴν γενεὰν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ ἔλαβε τὴν Εὐρυδίκην ἐκ τῆς Ὀρεστίδος. Ὁ γάμος οὗτος ἴσως ἔκλεισε τὴν περίοδον τῆς ἔχθρας καὶ τοῦ πολέμου, ὅστις ἐχώριζε τὸ κεντρικὸν Μακεδονικὸν κράτος ἀπὸ τῶν δυτικῶν Μακεδονικῶν ἡγεμονιῶν τῆς Λύγκου καὶ τῆς Ὀρεστίδος. Ὁ μὲν Ἀρχελάος εἶχε συγκα-

τήσει ἐν φιλίᾳ τὸν βασιλέα τῆς Ἑλιμείας δὸς αὐτῷ τὴν ἀδελφήν του, ὃ δὲ Ἄμύντας προσφκειώθη καὶ τὸν Ἰορᾶν τῆς Ὀρεστίδος λαβὼν σύζυγον τὴν θυγατέρα του. Ἀλλὰ ταύτης ἡ μήτηρ ἦτο κόρη τοῦ Ἀρραβαίου ἡγεμόνος τῆς Λύγκου, ὥστε ὁ Ἄμύντας ἐγένετο οὕτω γαμβρὸς ἀμφοτέρων τῶν μέγροι πρὸ μικροῦ ἐχθρῶν τοῦ κράτους του. Ἡ Εὐρυδίκη ἦτο ἀγράμματος καὶ ἦτο ἡ ἰδιότης αὕτη μειονέκτημα διὰ τὸν βασιλέα τῆς προοδευτικῆς Μακεδονικῆς αὐλῆς, ὅστις πρὸς τούτους ἔχανε καὶ τὴν πρώτην του σύζυγον. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν κέρδος ἦτο μέγα, ἡ εἰρήνη τοῦ κράτους ἠμπεδοῦτο καὶ μετ' αὐτῆς ὁ θρόνος τοῦ Ἄμύντου.

Ὁ γάμος οὗτος τοῦ Ἄμύντου ἐγένετο πιθανῶς, ὅτε οὗτος ἐκινδύνευσε νὰ ἀπολέσῃ ἅπαν τὸ κράτος του ἐμπλακεὶς εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (Justin. 7, 4, «cum Illymiis deinde et Olynthiis gravia bella gessit»). Ὁ Ἰουστίνος λέγει ταῦτα, ἀφ' οὗ πρότερον ἐμνημόνευσε τῶν δύο γάμων τοῦ Ἄμύντου. Ἡ ἐκθεσίς του αὕτη δὲν φαίνεται τηροῦσα χρονολογικὴν τάξιν, ἐπειδὴ τάσσει πρῶτον τὸν γάμον καὶ τὰ τέκνα μετὰ τῆς Εὐρυδικῆς, δεύτερον τὸν γάμον καὶ τὰ τέκνα μετὰ τῆς Γυγαίας καὶ τρίτον τοὺς πολέμους πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Ὀλυνθίους, ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ εἴπῃ πρῶτον τὸν γάμον τῆς Γυγαίας, δεύτερον δὲ τοὺς πολέμους καὶ τρίτον ἐν συναφείᾳ καὶ συναρτήσῃ πρὸς τὸ δεύτερον τὰ περὶ τῆς Εὐρυδικῆς. Πῶς ὁ Ἄμύντας ἐξέκλινε τὸν ἐκ τῆς Ὀλύνθου καὶ τῶν Χαλκιδέων κίνδυνον, διδάσκει ἡ σωθεῖσα ἐν ἐπιγραφῇ συνθήκῃ μετ' αὐτῶν (Dittenberger ἔ. ἀ. 135-Hampl, Der König der Makedonen, Leipzig. Diss. σελ. 51, 57).

Οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι ἐγένοντο, ὅτε ὁ Ἄμύντας κατεῖχεν ἤδη τὸν θρόνον. Ὁ Ἰσοκράτης, Ἀρχίδ. 46, λέγει: «*παραπλήσια δὲ τούτοις Ἄμύντας ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς ἐπραξεν ἠττηθεὶς γὰρ ὑπὸ τῶν βαρβάρων τῶν προσηκούντων μάχῃ καὶ πάσης Μακεδονίας ἀποστερηθεὶς, τὸ μὲν πρῶτον ἐκλιπεῖν τὴν χώραν διενόηθη καὶ τὸ σῶμα διασώζειν, ἀκούσας δὲ τινος ἐπαινοῦντος τὸ πρὸς Διονύσιον ῥηθὲν καὶ μεταγνοὺς ὥσπερ ἐκεῖνος χωρίον μικρὸν καταλαβὼν καὶ βοήθειαν ἐνθένδε (ἐκ Σπάρτης) μεταπεμφάμενος, (πρβλ. Ξεν. Ἑλλ. 52, 13. Ἰσοκρ. Πανηγυρ. 126. Διόδ. 15, 19, 3. Παπασταύρου ἐν «Ἑλληνικά» 10, 64. Geyer 115 ἔξ. 120 ἔξ.) ἐντὸς μὲν τριῶν μηνῶν κατέσχεν ἅπασαν Μακεδονίαν, τὸν δ' ἐπίλοιπον χρόνον βασιλεύων γήρᾳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν*». Τὸ «*μικρὸν*» ἐκεῖνο «*χωρίον*», ὁπόθεν «*μετεπέμψατο βοήθειαν*» κινδυνεύων τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμῳ, πρέπει νὰ ἔκειτο ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ που καὶ νὰ ἦτο ἐν τῶν πολλῶν φρουρίων, ἅτινα περιέγραφα ἤδη ἀλλαγῶν (Ἀρχ. Ἐφ. 1932, Ἑλληνικά 7) οὐχὶ δ' αἱ Αἰγαί (Geyer ἔ. ἀ. 115), αἵτινες δὲν θὰ ἐλέγοντο «*μικρὸν χωρίον*», οἱ δὲ περὶ τῶν κρισίμων τούτων γεγονότων λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, καίπερ ἐξαίροντες τὸν μὴ δυνάμενον νὰ ἔλθῃ ἐγκαίρως σπαρτιατικὸν παράγοντα, ἀντὶ τοῦ ὁποίου ὁ Geyer 116 πλάττει θεσσαλικόν, ἐγκλείουσι,

νομίζω, τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην, δι' ἣν ὁ βασιλεὺς ἐλησμόνησε τὴν Γυγαίαν καὶ τὰ ἕξ αὐτῆς τέκνα, ἀπεφάσισε δὲ νὰ συνδεθῆ διὰ τοῦ μετὰ τῆς Εὐρυδίκης γάμου πρὸς τὰς δυτικὰς ἡγεμονίας, τῇ ταχεῖα βοηθεία τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἐκ τοῦ κινδύνου ἠδύνατο νὰ σωθῆ ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Μακεδονίαν νὰ ἀνακτήσῃ. Τούτου ἐπιτευχθέντος τότε ταχέως, ἐκινδύνευσε πάλιν σπουδαίως ὁ Ἀμύντας ὕστερον ἔνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τὸν ἐπαναστατήσαντα Ἀργαῖον πολέμου, ἐσώθη δὲ τῇ βοηθεία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἑλιμείας (Ἰσοκρ. ἔ. ἀ. Ξενοφ. Ἑλλ. 5, 2, 11 ἕξ. Διόδ. 15, 19, Geyer 120 ἕξ.) ἐν ᾧ ἢ Ὁρεστὶς καὶ ἢ Πελαγονία συνεῖχον ἡσυχάζουσαν τὴν Ἰλλυρίαν. Ἀλλὰ συμπληθείσης τῆς δευτέρας ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἀπεσπάρθη ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν Ἀθηναίων (Dittenberger, Sylloge³ 157) ἐξασφαλίσας οὕτως εἰρηνικὰ καὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ γήρατος, ἕξ οὗ καὶ ἀπέθανε. Ὁ γάμος λοιπὸν μετὰ τῆς Εὐρυδίκης δὲν ἦτο οὔτε ἐρωτικὴ περιπέτεια οὔτε ἄλλως ἀλόγιστος προᾶξις, ἀλλ' ἐσκεμμένη πολιτικὴ διορθοῦσα πᾶσαν ταραχὴν, αἴρουσα πάντα κίνδυνον καὶ στερεοῦσα μακρὰν εἰρήνην. Μόνον οὔτω κρινόμενος ὁ Ἀμύντας δύναται νὰ σώσῃ τὴν καλὴν τοῦ ἱστορικῆν φήμην: «*Hic quoque insignis industria et omnibus imperatoriiis virtutibus instructus fuit*» (Iust. 7, 4).

Ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῆς Εὐρυδίκης, ὁ Φίλιππος, ἀπέθανε δολοφονηθεὶς τῷ 336 ἐν ἡλικίᾳ 46 ἐτῶν, θὰ εἶχε γεννηθῆ τὸ 383 ἢ 382. Ἄν προσθέσωμεν πέντε ἢ ἕξ ἔτη, καθ' ἃ θὰ ἐγεννήθησαν τὰ ἄλλα τρία τέκνα, ἀνερχόμεθα περὶ τὸ ἔτος 389 περίπου (τῷ 390 κατὰ Geyer ἔ. ἀ. 80, 124, 127), ὅτε θὰ ἐκινδύνευσε τὸ κράτος καὶ θὰ ἐνυμφεύθη ὁ Ἀμύντας τὴν Εὐρυδίκην. Ὡστε ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἀμύντου, ὁ Ἀλέξανδρος, θὰ ἦτο περίπου 19 ἐτῶν, ὁ δὲ τρίτος, ὁ Φίλιππος, θὰ ἦτο 13 ἐτῶν, ὅτε ὁ Ἀμύντας ἀπέθανε τῷ 370, ἦτοι οἱ τρεῖς υἱοὶ ἦσαν μόλις ἢ ἀκόμη ἔφηβοι. Τότε λοιπὸν θὰ ἔμαθε γράμματα ἢ Εὐρυδίκη, ἵνα παρακολουθῆ τὴν παιδείυσιν τῶν υἱῶν. Ὁ δὲ μικρὸς Φίλιππος πιθανῶς δὲν θὰ εἶχεν ἀπολαύσει ἐπαρκῶς τῆς παιδευτικῆς μερίμνης τῆς μητρὸς, διότι ἀναφέρεται ὅτι «*ἦν ἐν τούτοις (τῇ μουσικῇ καὶ τοῖς λογοτεχνικοῖς) ὑπ' ὀψιμαθίας ἑαυτοῦ μικρότερος καὶ νεοπροπέστερος· ὄθεν καὶ φασὶ πρὸς τινα ψάλτην περὶ κρουμάτων αὐτοῦ διαφορομένον καὶ δοκοῦντος ἐξελέγχειν, ἀτρέμα μειδιάσαντα τὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν « μὴ γένοιτό σοι, βασιλεῦ, ἀθλίως οὕτως, ἵνα ταῦτ' ἐμοῦ βέλτιον εἰδῆς »*» (Πλουτ. Ἡθ. 334^c). Τὸ ἐπίγραμμα οὐδὲν λέγει περὶ τῆς γλώσσης, ἣν ὠμίλει ἢ Εὐρυδίκη, προϋποθέτον αὐτὴν ὡς μητρικὴν γνωστὴν ὑπ' αὐτῆς· διότι ἂν δὲν ἦτο μητρικὴ, τότε τὸ κατόρθωμα τῆς Εὐρυδίκης νὰ ἐκμάθῃ ὡς μήτηρ ἤδη καὶ γλώσσαν καὶ γράμματα θὰ ἦτο διπλοῦν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαρθῆ ὡς τοιοῦτον.

Τὸν Ἀμύνταν διεδέχθη ὁ υἱὸς Ἀλέξανδρος, ὃν βασιλεύσαντα ἐπὶ ἐν ἔτος ἐδολοφόνησεν ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Εὐρυνόης Πτολεμαῖος ὁ Ἀλω-

ρίτης¹), ὅστις ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ δευτέρου υἱοῦ Πεορδίκκα Γ' ὡς βασιλέως, συγχρόνως ἢ μετ' ὀλίγον ἐνυμφεύθη τὴν πενθεράν του χήραν βασιλίσσαν Εὐρυδίκην καὶ ἐξαφανίζεται μετ' αὐτῆς, ὅτε ὁ Πεορδίκκας ἐνηλικιωθεὶς τῷ 365 μοναρχεῖ μέχρι τοῦ ἐνδόξου κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν θανάτου του τῷ 359 (Beloch III, II 61 ἐξ. Geyer 134-9). Τότε ἔδει νὰ βασιλεύσῃ ὁ ἀνήλικος υἱὸς τούτου Ἀμύντας, ὅστις ὅμως δὲν ἀπήλαυσε τοῦ θρόνου, διότι ἀντ' αὐτοῦ, καλουμένου βασιλέως, ἐκυβέρονα κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐπίτροπος εἶτα δὲ ὡς βασιλεὺς ὁ θεῖος του Φίλιππος, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Εὐρυδίκη κατὰ τὰνωτέρω ἔμεινε χήρα ἐπὶ ἐν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της βασιλέως Ἀμύντου, ἥτοι ἐφ' ὅσον ἐβασίλευεν ὁ ἀτυχῆς υἱὸς της Ἀλέξανδρος Β'. Ὁ χρόνος, κατ' ὃν ἔμαθε γράμματα, δὲν νομίζω ὅτι περιλαμβάνει καὶ τὸ ἔτος τῆς βασιλείας ταύτης.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀμύντου, ἡ ἀλλαγὴ καταστάσεως καὶ καθηρόντων αὐτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ μεμαρτυρημένοι ἔρωτες αὐτῆς πρὸς τὸν Ἀλωρίτην γαμβρόν της (πρβλ. Iust. 7,4. Geyer 131) ἦσαν ὑποθέσεις ἱκαναὶ νὰ περισπᾶσωσι τὴν προσοχὴν της, ἐν ᾧ τὰ τελευταῖα εἰρηνικὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ γέροντος Ἀμύντου παρῆγον αὐτῇ σχολὴν πρὸς φροντίδας περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων της. Αἱ φροντίδες αὗται θὰ εἶχον λήξει ἀποθανόντος τοῦ Ἀμύντου. Εἶναι πιθανὸν δέ, ὅτι τότε ἔστησε τὸ πρὸς τὰς Μούσας ἀνάθημά της, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν λέγεται βασιλίσσα ἀλλὰ θυγάτηρ τοῦ Ἰορρα.

Ἡ ἄλλη Εὐρυδίκη, ἧς ἐμνημονεύσαμεν ἐν ἀρχῇ, ἦτο σύζυγος τοῦ Φιλίππου Β', ὡς εἶπομεν ἤδη. Ὁ Φίλιππος ὡς πρώτην νόμιμον σύζυγόν του ἐνυμφεύθη τὴν Φίλαν, ἀδελφὴν τοῦ Δέρδα καὶ τοῦ Μαχάτα (Μαχίτου I G I⁸, 71) τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῆς Ἐλιμείας, ἀλλ' ὁ θάνατος ἢ ἄλλη αἰτία ἔλυσε τὸν ἄγονον τοῦτον γάμον. Διὰ τοῦτο τῷ 357 ἔλαβε δευτέραν νόμιμον σύζυγον τὴν Ὀλυμπιάδα, θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Νεοπτολέμου· ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὴν Κλεοπάτραν, ἣτις ὑπανδρεύθη ὕστερον τὸν θεῖόν της Ἀλέξανδρον, βασιλέα τῆς Ἡπείρου (ὄρα Μ. Δήμιτσα, Ἰστ. τ. Ὀλυμπιάδος, 1887. Beloch III, II³ 68 ἐξ.).

Ἀλλὰ πλὴν ταύτης τῆς νομίμου συζύγου του, ἦν προσέβαλε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του νυμφευθεὶς νομίμως τὴν ἐκ Πέλλης ἀνεψιὰν τοῦ στρατηγοῦ Ἀττάλου Κλεοπάτραν, εἶχεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἄλλας συνεύνους νομίμους μὲν ἀλλ' ἀνεπισήμους ἐκ διαφότων χωρῶν. Σχεδὸν μετὰ πᾶσαν κατάκτησιν χώρας συνεδέετο πρὸς αὐτὴν καὶ διὰ γάμου χάριν πολιτικοῦ κέρδους. « Ὁ δὲ Φίλιππος ἀεὶ κατὰ πόλεμον ἐγάμει » (Σάτυρο. F. H. Gr...). Οὕτω ἐνυμφεύθη ἐν Λαρίσῃ τὴν Φίλινναν, ἐν Φεραῖς τὴν Νικασίπολιν, ἐν Μικρᾷ Σκυθίᾳ (Δοβρουτσᾶ) τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Γετῶν Κοθήλα, καλουμένην Μή-

1. Ὁρα PASTAVRU, Amphipolis, Beiheft der Klio, 1935, σ. 25, ἐνθα πλεονάζει τὸ und ἐν τῇ φράσει « der Wittwe der Amyntas, und der Eurydike ».

δαν ἢ Μηδόπαν, ἐν δὲ τῇ Ἰλλυρία τὴν Αὐδάταν. Ἄλλὰ κατὰ τὸν Ἰουστίνον 9,8 ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐκ διαφόρων γάμων συναφθέντων *κατὰ βασιλικὸν ἔθος* πολλοὺς ἄλλους υἱοὺς, οἵτινες ἢ ὑπὸ τῆς μοίρας ἢ ὑπὸ σιδήρου ἀπώλοντο. (᾽Ορα καὶ Beloch III, I 604¹).

Ἐκ πασῶν τούτων τῶν γυναικῶν ἐνδιαφέρει ἡμῖν ἡ Ἰλλυρὶς Αὐδάτα. Αὕτη μετὰ τὸν περὶ τὸ 358 συναφθέντα γάμον τῆς μετωνομάσθη εἰς Εὐρυδίκην (᾽Αρριαν. Διαδ. 22. Beloch III, II 68 ἐξ.), ἐγέννησε δὲ περὶ τὸ 340 μίαν κόρην κληθεῖσαν Κύνναν (᾽Αθήν. 13, 560 ἐξ. 4, 155 α. Σάτ. F. H. G. III 161. Διόδ. 19,52. ᾽Αρριαν. Ἀνάβ. 1, 5, 4) ἢ Κυνάνην (᾽Αρριαν. Διαδ. 23. Πολυαιν. 8, 60), γενομένην ὕστερον σύζυγον τοῦ Ἀμύντα, υἱοῦ τοῦ Περδίκκα, ὃν ὡς ἀνήλικον διάδοχον τοῦ θρόνου ἐπετρόπευσεν ὁ θεῖος Φίλιππος ὁ Β΄ ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ παρεμέρισεν ἔπειτα ἐντελῶς, λαβὼν αὐτὸς τὸν θρόνον. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου τῆς Κύννας μετὰ τοῦ Ἀμύντα, θανατωθέντος ἔπειτα τῷ 336, ἐγεννήθη μία κόρη, ἡ Ἀδεῖα (Ἑδεῖα), ἣτις μετωνομάσθη κατὰ τὴν μάμμην εἰς Εὐρυδίκην, ὑπανδρεύθη τῷ 321 τὸν υἱὸν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Φίλιππον Ἀρριδαῖον καὶ ἀνemieύθη ζωηρῶς εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, ὥστε τῷ 317 ἐφρονεύθη κατὰ διαταγὴν τῆς Ὀλυμπιάδος (Beloch III, II 67-9. Δήμητρα, ἔ. ἀ. 85 ἐξ.)

Ἡ Αὐδάτα - Εὐρυδίκη ἦτο ἀναμφισβητήτως βάρβαρος ἐξ Ἰλλυρίας καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐγνώριζεν οὔτε γλῶσσαν οὔτε γραφὴν Ἑλληνικὴν — καθὼς πιθανῶς οὐδ' ἡ Μήδα — καίπερ οὔσα, κατὰ τὸν Beloch, θυγάτηρ ἢ θυγατριδῆ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰλλυριῶν Βαρδύλεως. Ἄλλο τέκνον πλὴν τῆς Κυννάνης δὲν ἀπέκτησε. Ἡ δὲ Κυννάνη «*γῆμαμένη Ἀμύντα τῷ Περδίκκου, ταχέως τοῦτον ἀποβαλοῦσα, οὐκ ὑπέμεινε ἀνδρὸς πειραθῆναι δευτέρου, ἀλλὰ μίαν ἔχουσα θυγατέρα ἐξ Ἀμύντου, (Ἑδεῖαν) Εὐρυδίκην καὶ ταύτην, τὰ πολεμικὰ ἤσκησεν*», ὡς λέγει ὁ Αἰλιανὸς 8, 60, διηγούμενος ἐν συνεχείᾳ πολεμικὰ αὐτῆς κατορθώματα. Μόνον ἂν ἡ μήτηρ Αὐδάτα - Εὐρυδίκη ἦτο ὁμοία, ἠδύνατο ἢ Κυννάνη νὰ ἀνατραφῇ οἷα ἐδείχθη ἔπειτα, ἀνίκανος καὶ ἄλλοτρία ὄλως πρὸς σπουδὰς καὶ μελέτας, βεβαίως ἀγράμματος καίπερ ἐλληνίζουσα καὶ μακεδονίζουσα τὰ αἰσθήματα. Μόνον τοιαύτη οὔσα θὰ ἠνκαίρει νὰ θεραπεύη πολεμικὰ ἰδεώδη καὶ οὕτω νὰ διαφημίξη ἀσυναίσθητως τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀγόνου καὶ πτωχῆς μητρικῆς πατρίδος Ἰλλυρίας, ἣς τὰ τέκνα, ὅταν δὲν ἀμύνονται ὑπὲρ αὐτῆς, μισθοῦσι τὴν στρατιωτικὴν τῶν ἀρετῶν εἰς ἄλλους (πρβλ. Κεραμόπουλλον, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι σ. 42^ο). Τοιαύτη μήτηρ οἷα ἡ Αὐδάτα, ἔχουσα καὶ ξενικὸν ὄνομα, ἦτο βεβαίως βάρβαρος καὶ τριβάρβαρος.

1. Ὅτι καὶ ἐν Ἡπείρῳ οἱ βασιλεῖς ἐνυμφεύοντο πολλὰς γυναῖκας, ὅρα Πλουτ. Πύρρ. 9.

Ἐπιανερχόμενοι εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῆς Εὐρυδικῆς τῆς κόρης τοῦ ὀρέστου Ἴορα, παραθέτομεν τοὺς λόγους, δι' ὧν ὁ Πλούταρχος, γράφων « περὶ παίδων ἀγωγῆς », συνοδεύει αὐτό : « *πειραιεὶον οὖν εἰς τὸν τῶν τέκνων σωφρονισμόν πάνθ' ὅσα προσῆκεν ἐπιτηδεύειν, ζηλώσαντας Εὐρυδικῆν, ἣτις Ἰλλυρὸς οὖσα καὶ τριβάροβαρος, ὅμως ἐπὶ τῇ μαθήσει τῶν τέκνων ὀψὲ τῆς ἡλικίας ἤφατο παιδείας· ἰκανῶς δ' αὐτῆς τὴν φιλοτεχνίαν σημαίνει τοῦ ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀνέθηκε Μούσαις : « Εὐρυδικῆ Ἴορα πολυήτισι » κ.λ.π.*

Ἡ Εὐρυδικῆ Ἴορα δὲν ἐμφανίζεται ἀξιολόγως εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνήν, ἐκ' ὅσον ἔζη ὁ Ἀμύντας, ὁ πρῶτος σύζυγός της· εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι ἔζη καὶ μετὰ τὸ 365, ὅτε ἡ σειρὰ τῆς βασιλείας ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' ἤλθεν εἰς τὸν Ἀμύνταν, τὸν ἀνήλικον ἀνεψιόν του, υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Περδίκκα. Τοῦτον τὸν βασιλέα παρεμέρισεν ὁ Φίλιππος ἔπειτα, γενόμενος αὐτὸς βασιλεύς, νυμφεύσας δὲ αὐτὸν μετὰ τῆς θυγατρὸς του Κυρνάνης. Ἀφ' οὗ ἡ Εὐρυδικῆ Ἴορα ὑπῆρξεν τόσον καλὴ μήτηρ, ὥστε νὰ συμμελετᾷ μετὰ τῶν υἱῶν της, συντρόφων τοῦ νεαροῦ Ἀριστοτέλους, καὶ νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ ὑπερήφανος διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων δὲ νὰ θεωρῆται ἀξιολογίμωτον παράδειγμα μητρὸς, ἀναμιφιβόλως θὰ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν υἱῶν της· τοῦλάχιστον οὐδενίᾳ εἰδησις ὑπάρχει περὶ ἀντιθέτων αἰσθημάτων τοῦ υἱοῦ της Φιλίππου, ἐλθόντος εἰς τὸν θρόνον τῷ 365. Θὰ ἦτο δὲ πᾶσα ἀσέβεια τοῦ Φιλίππου πρὸς τὴν μητέρα τόσον ἄτοπος, ὥστε ἡ ἱστορία δὲν θὰ ἀπεσιώπα αὐτήν. Ἐὰν ἡ Εὐρυδικῆ εἶχε γεννήσει τὸν πρῶτον υἱὸν της τῷ 389 καὶ ἦτο δεκαοκταετής ὅτε ὑπανδρεύθη, θὰ εἶχε γεννηθῆ περὶ τὸ 407, ἦτοι θὰ ἦτο ἡλικίας 42 ἐτῶν τῷ 365, ὅτε ὁ υἱὸς της Φίλιππος ἐγένετο ἐπίτροπος τοῦ ἐγγόνου της Ἀμύντα. Εἶναι πιθανὸν ὅμως, ὅτι φιλόδοξος οὖσα καὶ ἀκολουθοῦσα τὸν Ἀλωρίτην, ἄνδρα ὡσαύτως φιλόδοξον καὶ πρὸς νεωτερισμοὺς ἐπιροεπῆ, ὥστε οὐχὶ ἀνεκτὸν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, θὰ ἔζη ἀλλαγῶν. Ἄλλως θὰ ἠδύνατο νὰ ζῆ ἐν τῇ ἀλλῇ τῆς Πέλλης παρὰ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἐγγόνῳ. Τόσον δὲ νέα οὖσα ἠδύνατο νὰ ζῆ καὶ κατὰ τῷ 358, ὅτε ὁ υἱὸς Φίλιππος ἐνυμφεύθη τὴν Αὐδάταν. Ἡ μετονομασία ὅμως τῆς Αὐδάτας εἰς Εὐρυδικῆν ἔχει ἴσως διπλὴν σημασίαν : δηλοῖ δηλ. καὶ τὴν ἐξαίρετον ὑπόληψιν, ἣς ἀπήλυσεν αὐτὴ ἢ Αἰκατερίνη Β' τῆς ἀρχαιότητος, ἡ Εὐρυδικῆ Ἴορα — αὐτὸ δὲ τοῦτο ρητέον καὶ περὶ τῆς μετονομασίας τῆς Ἀδείας — ἀλλὰ πιθανῶς καὶ ὅτι ἡ Εὐρυδικῆ Ἴορα εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, ἐγένετο δ' ἡ μετονομασία τῆς Αὐδάτας πρὸς διαιώνισιν τῆς μνήμης, τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ἐκτάκτου προσωπικότητος τῆς βασιλείας.

Ἐχομεν λοιπὸν δύο - ἢ καὶ τρεῖς - Εὐρυδικᾶς, αἵτινες, ἂν δὲν συνέζησαν, διεδέχθησαν ὅμως ἀμέσως ἢ μία τὴν ἄλλην λαβοῦσα καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐκ τῶν δύο πρώτων ἢ μία ἔχει ἑλληνικὸν ἀρχικῶς ὄνομα, ἢ ἄλλη Ἰλλυρικόν· ἢ μία καταγεται ἐξ Ὀρεστίδος σχούσης βασιλέα Ἀντίοχον (Θουκ. 2, 80), γεννησάσης τὸν συγγενῆ Λεόνατον καὶ τὸν Περδίκκαν (Ἀρριαν. ἀνάβ.

6, 28. Ἰνδ. 18, 5) καὶ κειμένης μεταξὺ Λύγκου ἢ Πελαγονίας καὶ Ἐλιμείας ἔνθα ἔχομεν ἑλληνικὰ ὀνόματα βασιλέων καὶ ἰδιωτῶν καὶ ὄθεν προῆλθεν ἢ κατάληψις καὶ ἐξελλήνισις τῆς ὑπὸ τῶν Θρακῶν ποτε οἰκουμένης κεντρικῆς Μακεδονίας· ἢ μία εἶναι φιλόμουσος καὶ μανθάνει γράμματα μήτηρ οὐσα ἤδη, συσπουδάξει μετὰ τῶν υἱῶν, ἔχει σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας καὶ ἀπαθανατίζει τὴν ἀντίληψιν ταύτην· ἢ ἄλλη ἦλθεν εἰς Μακεδονίαν βάρβαρος, διετέλεσεν οἷα ἦλθεν καὶ κατέλιπεν ὀπισθεν αὐτῆς τὴν Κυρνήνην, γυναῖκα θαῦμα ἴσως, ἀλλ' οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν γυναικεῖαν τρυφερότητα ἢ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς Μούσας, ἀμαξόνα, ἢ πολεμῆια ἔργα ἔμελε βιῶν καὶ φαρέτρῃ· ἢ μία ἀνεδείχθη περίφημος βασίλισσα, ὥστε νὰ μεταλαμβάνωσιν ἔπειτα αἱ διάδοχοι τὸ ὄνομά της, ἢ ἄλλη καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο μεταλαβοῦσα παρέμεινεν ἀφανῆς καὶ ἀγνωστος· ἢ μία ἔχει σαφῆ γνῶσιν τῆς θρησκείας καὶ τῶν θεῶν καὶ ὡς Ἑλληνὶς ἴστησιν ἀνάθημα ταῖς Μούσαις, ἢ ἄλλη ἀγνοεῖται ὅλως ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Ποία ἐκ τῶν δύο εἶναι βάρβαρος καὶ τριβάρβαρος;

Ὁ Πλούταρχος ῥητῶς γνωρίζει τὴν Εὐρυδικὴν Ἴρρα. Ἄλλ' ἔχει ἀκούσει ἢ ἀναγνώσει πολλὰ περὶ βαρβάρου Ἰλλυρίδος Εὐρυδικῆς καὶ ἀναιφιβόλως ἐταύτισεν αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ Ἴρρα· ἂν δὲν ἐταύτιζεν, ἔπρεπε πάντως νὰ διαστείλῃ αὐτάς. Διότι, ἂν ἡ Εὐρυδικὴ Ἴρρα δὲν ἦτο ἀναμφισβήτητος Ἑλληνίς, ἢ Εὐρυδικὴ - Αὐδάτα ὅμως ἦτο βεβαία Ἰλλυρίς καὶ ἔδει νὰ διακριθῆ ἀπὸ τῆς ἄλλης, ἀφ' οὗ μάλιστα δὲν εἶχεν ἠβῶντας ἢ μὴ ἠβῶντας υἱούς, ἀλλὰ μίαν θυγατέρα μόνην. Ὁ Πλούταρχος γράφει ὡς γινώσκων οὐχὶ δύο οὔτε τρεῖς, ἀλλὰ μίαν Εὐρυδικὴν μόνην. Εἶναι λοιπὸν φανερὰ ἢ σύγχυσις τῶν γυναικῶν τούτων.

Ἡ δυτικὴ καὶ πᾶσα ἡ μεσόγειος Μακεδονία ἦτο ἀγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων συνεφώνουν, ὅτε ἐκ τῆς πείρας ἢ κατὰ τὴν πεῖραν, ἦν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τῶν Θρακῶν τῆς Χαλκιδικῆς τῶν περιοικούντων τὰς Ἀθηναϊκὰς ἀποικίας, πολιτικῶς δ' ὑπηκόων τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, ἔκρινον σύμπαντας τοὺς Μακεδόνας ὡς βαρβάρους.

Πόσον συγγνωμικοὶ πρέπει νὰ ἦμεθα πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἀγνοοῦντας τὰ κατὰ τὴν Δυτικὴν μάλιστα Μακεδονίαν πράγματα, ἀφ' ἧς ἢ νότιος Ἑλλάς χωρίζεται διὰ μεγάλων δυσπόρων ὀρέων, δυσχερανάντων πάντοτε σπουδαίως τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀναλόγου ἀγνοίας τῆς αὐτῆς χώρας καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα. Ἦδη ἐπὶ Ρήγα τοῦ Φερραίου ἢ Καστορία εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν τρεῖς συναγωνιστὰς συμμερισθέντας τὴν ἐν Βελιγραδίῳ τύχην του, τὸν Παναγιώτην καὶ τὸν Ἰωάννην

1. Ὁρα Κεραμόπουλλον, ἐν Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, 68 ἔξ.

Ἐμμανουὴλ καὶ τὸν Γεώργιον Θεοχάρην, οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδαί Πούλιου ἐκ Σιατίστης, τυπογράφοι ἐν Βιέννῃ, ἀπηλαύνοντο ἐκεῖθεν ὡς δημοσιεύσαντες τὰ ἔργα τοῦ Ρήγα (Legrand, μετάφρ. Λάμπρου, Ἐνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα, 1891. Ἀμάντου, Ἐνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα, 1930. Daskalakis, Rhigas Velestinlis, 1937 κ. ἄ.), ἢ Ἐπανάστασις τῆς Νιαούσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦτο τὸ κορύφωμα τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἔγινε μετὰ συνεννόησιν τῶν ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν κοινοτήτων αὐτῆς (ὄρα Colocotronis, La Macédoine, 1919, σελ. 351 καὶ τὸ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας βραβευθὲν ἔργον τοῦ κ. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη: Οἱ Μακεδόνες ἀγωνισταὶ καὶ ἡ συμβολὴ τῶν εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα), ὧν αἱ ὄρειναι δὲν εἶχον παύσει νὰ θεραπεύωσι τὸν ἀρματολισμὸν. (Κασομούλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, τόμ. Α΄). Εἰς ἄλλας τὰς κοινότητας ἠκμαζον τὰ γράμματα ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας καὶ ὡς ἐν Ἠπειρῷ, ἧς οἱ κάτοικοι διὰ τὸ ἄγονον τῆς χώρας ἐξενιτεύοντο, οὕτω οἱ Μακεδόνες ἐξενιτεύοντο καὶ ἐκινουῦντο πρὸς τὸν πολιτισμὸν (πρὸβλ. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, 1936, Εἰσαγωγή. Λιούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης. Ν. Δελιαλῆ, Ἀναμνηστικὴ Ἐκδοσις Παύλου Χαρίση, Κοζάνη 1935. — Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, σελ. 130 κ. ἄλ. Ἑλληνικὰ τόμ. 11 σελ. 361).

Πῶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νιαούσης διεσκορπίσθησαν οἱ κάτοικοι τῶν κοινοτήτων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας δεικνύουσιν ἔγγραφα, οἷα τὰ παρὰ Ἰ. Φωτοπούλω, Ἱστορία τῆς Σελίτσης (Ἐρατύρας), Ἀθήναι 1939, σελ. 62 κέξ. Ἐν τῇ πατρίδι μου Βλάστη (Μπλάτσι) τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Κ. Δ. Γραμματικοῦ (μνημονεύεται οὗτος τῷ 1805 ὡς «γραμματικὸς ποτὲ τοῦ Μουχτάρ πασιᾶ» βλ. Ἠπειρωτ. Χρονικὰ τόμ. 13ος, σελ. 87) περιέχει τὸ ἐξῆς σημείωμα: «1827: Ὀκτωβρίου: 24 ἡμέρα Δευτέρα. Ἐκίνησαν διὰ Μπετόλια, Σέρρας καὶ Θεσσαλονίκη διὰ νὰ συνάξουν τὲς φαμιλιὰς ὁ Ἰμπραήμ ἀγᾶς μὲ χωριανὸς (= Βλατσιώτας). 18 Δεκεμβρίου: ἐγύρισαν: Ἰμπραήμ γᾶς καὶ Σαρᾶκος». Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γιάννη Φαρμάκη εἶχε καταφύγει εἰς Σέρρας, ὡς αὐτὸς γράφει ἐν ἐπιστολῇ του δημοσιευομένη ὑπὸ τοῦ Φιλίμονος. Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα δεικνύουσι τὴν ζωηρὰν συμμετοχὴν τῆς Δυτ. Μακεδονίας εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα. Ἀλλ' ὅμως ἡ χώρα ἦτο ἐλάχιστα γνωστὴ ἐν τῷ νότῳ, ὥστε τὰ ἔγγραφα τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ποιοῦνται χρῆσιν ὄχι τοῦ ὅρου Μακεδονία καὶ Μακεδόνες, ἀλλὰ Ὀλυμπος, Κασσάνδρα, Ὀλύμπιοι, Κασσανδρινοί, Νιαουστηνοί. (Ὅρα Ἀρχεῖα τῆς Ἑλλ. Παλιγγενεσίας I, σελ. 212, 213· Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας τόμ. 8 σ. 431 ἐξ.). Καὶ ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Μπέλλιος, ὁ μέγας διὰ τοῦ Βελλιεῖου κληροδοτήματός του εὐεργέτης τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἐν τῇ διαθήκῃ του ἰδιοχείρως γράφει, ὅτι εἶδε τὸ φῶς εἰς τὸ Μπλάτσι τῆς Μακεδονίας, ὅτε ὕστερον τὸ 1837 ἔδρυσεν ἐν Ἀθήναις τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐται-

ρείαν, ἐνεργόφῃ διὰ ξένης χειρὸς εἰς τὸ μητρῶον αὐτῆς ὑπὸ αὔξοντα ἀριθμὸν 1 ὡς *Θετταλός!* (Γ. Χατζῆς, Πρακτ. τῆς ᾽Αρχαιολογ. Ἑταιρείας 1929, σελ. 42 ἐξ. 45). Ὁ δὲ Ἰω. Φιλήμων, Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλ. ᾽Επανάστασεως, τόμ. 3, 1860, σελ. 83, λέγει: «... ἀνῆκον εἷς τινα... Κασὴμ ἀγᾶν, πρὸ μηνὸς δολοφονηθέντα ἐν Λεβδαδεῖα παρὰ τοῦ Δεμῆρ βέγη Κοστούρη, καταγομένου ἐκ μιᾶς τῶν πολυκτημονεστέρων καὶ ἰσχυροτέρων οἰκογενειῶν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἀλβανικῆς πόλεως Καστορίας (Κελέθρου)...»!! Ὁ Φιλήμων ἦτο κάτοχος τῆς σχολαστικῆς περὶ Κελέθρου ἢ Κηλήθρου ἢ Κηλήθρου γνώσεως (ὄρα «Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἐνθ' ἄν.), ἀλλ' ἠγνόει τὴν ἐν ταῖς καθαραῖς Ἑλληνικαῖς κοινότησι τῆς δυτικῆς Μακεδονίας προέχουσαν θέσιν τῆς Καστορίας, μὲ τὰ ἐξαιρετὰ σχολεῖα καὶ τὰ λάσσα αὐτῶν (πρὸβλ. Παπακωνσταντίνου, Μεγ. Ἐγκυκλοπαιδεία, λέξ. Καστορία), ὡς ὁ Πλούταρχος — ὄχι δὲ μόνος — ἠγνόει πάλαι τὴν ἐθνολογίαν τῶν Ὀρεστῶν καὶ τοῦ Ἰῶρα, καίπερ πολυμαθέστατος κατὰ τὰ ἄλλα ὄν.

Ἀθῆναι, Ἀπρίλιος 1940

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ